

NOVÁK ÁDÁM – ÖLBEI TAMÁS – VISEGRÁDI RENÁTA Magyar zsoldosok címerei Mantovából*

Coats of arms of Hungarian mercenaries from Mantua

Pál Lukcsics dealt with the Hungarian mercenaries in Italy in several studies between 1928 and 1932. In 1930 he read his lecture „The insignia of Hungarian knights fighting in Italy in the 14th century” at the November meeting of the Hungarian Heraldic and Genealogical Society, which he published with notes in *Turul* in 1931. In this paper, he described in detail the coats of arms of the Hungarian mercenaries who escaped from Mantua in 1361–1362. The authors re-examined the original charters and made photocopies of them during a research trip to the Archivio di Stato di Mantova in 2023. In this paper, the military history of the documents described by Lukcsics and the coats of arms of the Hungarian mercenaries are described.

Bevezetés

A 20. század végén és a 21. század elején a szakirodalomban sorra jelentek meg olyan átfogó monográfiák amerikai, angol, francia, német, és olasz szerzők tollából, melyek holisztikus megközelítéssel vizsgálják a Trecento és Quattrocento Itália hadtörténetében a nemzetközi zsoldoskompaniákat. Azokét a zsoldosokét, akik meghatározó szerepet töltek be a korabeli Itália politikájának formálásában, az állandóan változó hatalmi egyensúly kialakításában. Ezekben, a *new military history* teóriáját szem előtt tartó művek mindegyikében két közös pont van: az egyik, hogy a zsoldosok problematikáját sosem *en sua*, hanem az itáliai társadalom viszonyrendszerében tárgyalják, a másik pedig a magyarok jelenléte az itáliai városok, uralkodók szolgálatában, illetve a többnemzetiségű kompaniákban.¹ A magyar történetírás nem csak az utóbbi húsz évben, hanem gyakorlatilag a huszadik század eleje óta

adós maradt az Itáliában zsoldosként szolgáló magyarok egy évszázadot felölelő történetének átfogó, rendszerszintű elemzésével. A nem sokkal a koronavírusjárvány kitörése előtt Bárány Attila vezetésével megalakuló „OTKA” interdiszciplináris kutatócsoport erre vállalkozott, és szisztematikusan dolgozza fel az itáliai levéltárakban található forrásokat.²

Az itáliai magyar zsoldosokkal Lukcsics Pál foglalkozott több tanulmányában, köszönhetően számos olasz levéltárban tett kutatóútjának. 1928-ban jelent meg rövid írása a *Turul*-ban,³ amit a *Hadtörténeti Közleményekben*, 1932-ben jegyzett tanulmány követett.⁴ A kettő között, 1930-ban a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság novemberi ülésén olvasta fel az „Olaszországban vitézkedő magyar lovagok jelvényei a XIV. században” c. előadását, melyet jegyzetelve 1931-ben jelentetett meg a *Turul*-ban.⁵ Ebben a tanulmányban ismertette részletesen az 1361–62-ben Mantovából szabaduló magyar zsoldosok címereit. Megjegyzi, hogy az ismertett oklevelek facsimiléje a Magyar Nemzeti Múzeum Levéltárában megtalálható. Kísérletet tettünk a másolatok felderítésére, azonban nem jártunk sikerrel.⁶ Ismerve a levéltár történetét, cseppet sem lenne meglepő, ha ezek a másolatok nem élték

* A szerzők a HUN-REN-DE Középkori Magyarország és Közép-Európa Hadtörténete Kutatócsoport tagjai. A kutatást az NKFIH (K 131711) „A középkori magyar hadszerzetet forrásai Európában 1301–1437” c. projekt támogatta.

1 A huszadik században a hadtörténelem-írás nem volt a történészek kedvelt témája. A század második felében, de még inkább az utóbbi két-három évtizedben megjelent a hadtörténészek új generációja, amely teljesen új kutatási irányvonalakat jelölt ki. Amerikában többek között Donald J. Kagay, L. J. Andrew Villalon, Clifford J. Rogers, Michael Livingston, Kelly DeVries, Bernard S. Bachrach, William Caferro munkáihoz fűződik. Európában a százéves háború kutatói, az Ibériai-félsziget történetével foglalkozó történészek, illetve a Trecento és Quattrocento Itália hadtörténetét feldolgozó munkák tartoznak ide. Így a teljesség igénye nélkül megemlíthetők az angol Andrew Ayton, Christopher Allmand, Jonathan Sumption, a francia Philippe Contamine, Valérie Toureille, a német Claude Gaier, Germain Butaud, Jörg Rogge, Wolfram Benziger, az olasz Aldo A. Settia, Piero Evangelisti, Maria Nadia Covini, és a spanyol Flócel Sabaté, Francisco Garcia Fitz, Enrique Rodríguez-Picavea munkái.

2 Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal „A középkori magyar hadszerzetet forrásai Európában (1301–1437)” NKFIH K 131711.

3 Lukcsics Pál: Magyar zsoldosok Itáliában a XIV. században. *Turul* 42. (1928) 128–129.

4 Lukcsics Pál: Magyar zsoldosok a pápaság szolgálatában a XIV. században. *Hadtörténeti Közlemények* 33. (1932) 125–157.

5 Lukcsics Pál: Olaszországban vitézkedő magyar lovagok jelvényei a XIV. században. *Turul* 45. (1931) 84–88.

6 A fotókat a múzeum levéltári osztálya 1913-ban (1913:44 MNM nns.) vásárolta a Premi mantovai fényképésztől, 13 fotó + 10 üveglemez volt. Ma nem található sem az Országos Levéltár középkori gyűjteményében, sem a Fényképgyűjteményben, sem az X 1268-ban (Üvegnegatívok gyűjteménye). Avar Anton szíves közlése.

volna túl ez elmúlt száz év viharait. 2023 során az Archivio di Stato di Mantovában végzett kutatóutunk során megvizsgáltuk az eredeti okleveleket, és készítettünk róluk fotómásolatokat. Jelen tanulmányban a Lukcsics által ismertetett oklevelek hadtörténeti hátterét, valamint a magyar zsoldosok címereit ismertetjük.

Rövid kutatástörténet

A mantovai levéltárban található iratok már több mint egy évszázada ismeretesek a történelemtudomány előtt. Az 1361. november 12-i oklevelet⁷ a milánói levéltárban található másolata alapján 1864-ben adta ki Luigi Osio.⁸ Ez az átírat lényegében megegyezik a Mantovában őrzöttel, de kisebb, a tartalmat lényegében nem érintő változtatásokat tartalmaz. Karl Heinrich Schäfer szerte Olaszországban kutató német heraldikus-geneológus 1911-ben négy közleményben jelentette meg a Deutsche Herold hasábjain tanulmányát, amiben nem csak az oklevél kiadásának hátterét írta meg, hanem az 1361. november 12-i, és egy másik oklevélen⁹ található 106 db, zömében német zsoldos címerének leírását és rajzát is közölte.¹⁰ Mivel két „ungarus” megkülönböztetéssel bíró katonai címerét is leírta, még ugyanebben az évben a Turulban ismertetőt írt Ghyczy Pál erről a közleményről.¹¹ Schäfer egyébként rendkívül széles és mélyreható kutatásait a német zsoldosokkal kapcsolatban négy kötetben jelentette meg 1911 és 1940 között.¹² Az oklevelekről az 1980-as évek legvégén Carla Corradi Musi, a mantovai Gonzaga levéltár 14. századi magyar vonatkozású forrásaival foglalkozva értékes előadást tartott a Torontói Egyetemen, amit hamarosan tanulmányban is közölt.¹³ Martin Roland mint illusztrált oklevéllel foglalkozott a Schäfer által már ismertetett oklevéllel.¹⁴ Legutóbb Adinel C. Dincă említi meg a vatikáni levéltárban található magyar

zsoldosokkal kapcsolatos forrásanyagról szóló inspiratív művében.¹⁵ A modernkori történetírásban a legátfogóbb elemzést Stephan Selzer adta a 14. századi német *condottieri*kről szóló könyvében.¹⁶

Magyarok a többnemzetiségű kompániákban

Magyarok 1352 után évtizedeken át a legkülönbözőbb nemzetek zsoldosaival szolgáltak együtt Itáliában. Az 1369-es *Codice degli stipendiarii della repubblica di Firenze*¹⁷ számot adott a több nemzetiségű kompániákban szolgáló külföldi katonák származásáról. Megemlíti a magyarok mellett a város szolgálatában álló burgundiaiakat, németeket, olaszokat, és angolokat. De a híres Werner von Urslingen kompániájában¹⁸ a németek mellett magyarok és katalánok is harcoltak együtt.¹⁹ 1360 és 1366 között magyar zsoldosok kétszer is eljutottak a Földközi-tenger keleti partvidékére az Itáliában toborzott többnemzetiségű seregek részeként. Először 1364-ben képviselték magukat a Petrarca barátja, Luchino dal Verme olasz condottieri által vezetett seregben, akit Velence bízott meg a krétai lázadás leverésével, „Alamani, Anglici, Sclavi, Italici és Ultramontani” társaságában.²⁰ Két évvel később magyar zsoldosok részt vettek VI. Amadé savoyai gróf 1365–66-os Gallipoli felszabadítására indított kereszties hadjáratában franciákkal, spanyolokkal, angolokkal, olaszokkal és csehekkel egyetemben.²¹ Ugyanígy a mantovai oklevelekben található bajor Heinrich von Eglingen lovag vezette kompániában is a magyarok olaszokkal, németekkel és burgundiaiakkal együtt estek Ugolino Gonzaga fogságába.²²

7 Archivio di Stato di Mantova Busta 48 C. 10.

8 Documenti diplomatici tratti dagli Archivi Milanese, Vol. 1. Cur. Osio, Luigi. Milano 1864. 129–134.

9 Archivio di Stato di Mantova Busta 48 C. 10. és 11.

10 Karl Heinrich Schäfer: Eine Wappenurkunde deutscher Ritter in Italien vom Jahre 1361. Der Deutsche Herold 42. (1911) 27–32, 59–66, 86–92, 109–111.

11 Ghyczy Pál: Eine Wappenurkunde Deutscher Ritter in Italien. (106 Schilde des 14. Jahrhunderts in frühgotischer Heraldik gemalt.) Veröffentlicht und erläutert von Dr. Karl Heinrich Schäfer. Paderborn. Schöningh, 1911. 40, 28 lap + 9 tábla. Turul 29. (1911) 87–88.

12 Heinrich Schäfer, Karl: Deutsche Ritter und Edelknechte in Italien während des 14. Jahrhunderts. Vol. 1–4. (Quellen und Forschungen aus dem Gebiet der Geschichte (Görresgesellschaft) 15: 1–2, 16, 25.) Paderborn 1911–1940.

13 Carla Corradi Musi: L'eco dell'Ungheria di Luigi I nell'Italia settentrionale. Sulla base di documenti dell'epoca. Rivista di Studi Ungheresi 5. (1990) 24–32.

14 Példaként: Martin Roland: Illuminierte Urkunden. Bildmedium und Performanz. In: Die Urkunde: Text – Bild – Objekt. Ed. Andrea Stiedorf. (Das Mittelalter. Perspektiven mediävistischer Forschung. Beihefte 12.) Berlin–Boston 2019. Az oklevél fotója ennek a projektnek keretében került fel a Monasterium.net-re: https://www.monasterium.net/mom/illuminierteUrkunden/1361-11-12_Mantua-Mantova/charter letöltés: 2023. dec. 1.

15 Adinel C. Dincă: Hungarian Mercenaries Serving the Pontifical State: A Vatican Source from 1362 and the Beginning of a Discussion. In: Italia ed Europa centro-orientale tra Medioevo ed Età moderna: Economia, Società, Cultura, Hrsg. Fara, Andrea. Heidelberg 2022. 43–54.

16 Stephan Selzer: Deutche Söldner im Italien des Trecento. Tübingen 2001. 123–127.

17 Ercole Ricotti: Storica delle Compagnie di Ventura in Italia 1311–1327. Vol. 2. Torino 1844. 315–329.

18 Werner, Urslingen hercege valószínűleg tagja volt az első nagy kompániának, amely 1338–39-ben alakult Itáliában. Híres jelmondata: *Duca Guarnieri, signore della Grande Compagnia, nemico di Dio di pietà e di misericordia*. I. Lajos magyar király szolgálatában állt a năpolyi háborúkban, majd az 1350-es években számos közép- és észak-itáliai uralkodó és városállam, például Bologna vagy Gionvanni Visconti fogadta fel. Selzer S.: Deutche Söldner i. m. 367–368.

19 William Caferro: An English Mercenary in Fourteenth-Century Italy. Baltimore, 2006. 65.

20 Anjou-kori oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia I–XV. (1301–1331), XVII–XXXVIII. (1333–1354), XL. (1356), XLII. (1358), XLIV. (1360), XLVI–LII. (1362–1368). Szerk. Almási Tibor – B. Halász Éva – Blazovich László – Géczy Lajos – Kőfalvi Tamás – Kristó Gyula – Makk Ferenc – Piti Ferenc – Sebők Ferenc – Teiszler Éva – Tóth Ildikó. Bp.–Szeged, 1990–. XLVIII. (1364) 272. sz.

21 Archivio di Stato di Torino, Conto delle spese fatte nella spedizione del conte Amedeo VI in Oriente, f.22, 44, 56. Kiadása: Illustrazioni della Spedizione in Oriente di Amadeo VI. (Il Conte Verde). Cur. Emanuele Federico Bollati di Saint-Pierre. Torino 1900. 64., 117., 151., 322.

22 Archivio di Stato di Mantova Busta 48 c. 8. és 10.

1-2. kép – „Janes de Pez” címere

3-4. kép – „Dominus Laurentius de Selage” címere

5. kép – „Gregorius de Tona” címere

6. kép – „Gregorius de Tona” pecsétje

7. kép – „Michael de Erdei”
címere

8. kép – „Michael de
Erdei” pecsétje

9. kép – „Petrus de Grande”
pecsétje

10. kép – „Andreasius de
Buday” címere

11. kép – „Andreasius
de Buday” pecsétje

12. kép – „Petrus de Ardel”
címere

13. kép – „Petrus de
Ardel” pecsétje

14. kép –
„Lanzalotus de
Niguani” címere

15. kép – „Lanzalotus
de Niguani” pecsétje

16. kép –
„Laurentius de
Salagne” címere

17. kép – „Laurentius
de Salagne” pecsétje

18. kép –
„Johannes de
Ezdenz” címere

19. kép – „Johannes de
Ezdenz” pecsétje

20. kép – „Balas de Erma”
címere

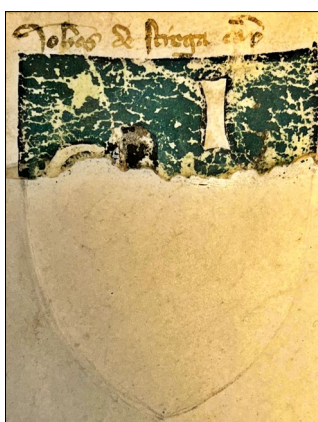
21. kép – „Balas de
Erma” pecsétje

22. kép – „Lucas de Sarchis”
címere

23. kép – „Lucas de
Sarchis” pecsétje

24. kép – „Johannes de Strega”
címere

25. kép – „Johannes
de Strega” pecsétje

26. kép – „Lancalottus de
Ardel” címere

A német, olasz és angol vezetésű kompániákban az 1360-as évek első felében a magyar zsoldosok tipikus módon bandérium szinten integrálódtak egy-egy *conestabilis* vezetésével, pontosan ugyanúgy, mint ahogy az 1361. november 12-i oklevélben név szerint említett két magyar bandérium.²³ Nem véletlen, hogy az oklevélben szereplő 91 *conestabilis* és *caporalis* között ekkor csak két magyar *conestabilis* található, mivel a firenzei kutatásainkból jól kirajzolódik, hogyan alakult az Itáliában 1360 és 1365 között zsoldban álló magyarok száma. A Firenze szolgálatában 1362 előtt álló magyar *conestabilis*ek száma és bevétele sokkal kisebb volt, mint 1362–65 közötti időszakban. 1361 májusa–júniusa között Firenze összesen 3400 firenzei forintot fizetett ki magyar bandériumok számára.²⁴ Másfél évvel később, 1362 november és december között ugyanez az összeg a hétszeresére, kb. 24 350 forintra emelkedett.²⁵ Ugyanígy a firenzei forrásokban konstans módon 1360–1362 között a magyar bandérium 10 főt számlált.²⁶ Az 1360-as évek közepére ez a szám megduplázódott, a magyar bandériumok száma 20–26 főt tett ki.²⁷ Bár a mantovai forrásokból nem derül ki az egyes *conestabilis*ek alá tartozó magyar könnyűlovasok száma, azonban a Firenzében található zsoldoslisták alapján feltételezhető, hogy a két elfogott magyar *conestabilis* alatt kb. 20–25 magyar könnyűlovas szolgálhatott.

Történeti háttér

A német, magyar, burgundi és olasz *caporalis*ból és *conestabilis*ből álló zsoldoskompania fogságba esése tágabb értelemben a pápai állam visszaállítására tett kísérlet egyik mellékepi-zódját jelenti, szűkebb értelemben pedig a Gonzaga családon belüli családi viszály következményének tekinthető. Természetesen a kettő szorosan összefonódik és csakis együtt lehet értelmezni.

1353. június 30-án nevezte ki Gil de Albornozt pápai legátusnak VI. Ince pápa széles körű jogositványokkal felruházva azzal a céllal, hogy állítsa vissza a pápai hatalmat Közép-Itáliában.²⁸ 1361-re a kardinális háta mögött számos kudarcral és sikerrel már nyolc éve küzdött a különböző itáliai uralkodók és városok ellen. Ekkor a legnagyobb ellensége a Viscontik vezette Milánó volt. A pápaság és a Viscontik közötti vetélkedés 1361. év közepére Bologna dominanciája körül éleződött ki.²⁹

23 „Janes de Pez *conestabilis* Ungarus” és „Dominus Laurencius de Selage *conestabilis*” *Lucsics P.: Olaszországban vitézkedő* i. m. 87.

24 Archivio di Stato di Firenze, Camera del Comune, Scrivano di Camera, Uscita 13.

25 Archivio di Stato di Firenze, Camera del Comune, Scrivano di Camera, Uscita 18.

26 Archivio di Stato di Firenze, Camera del Comune, Scrivano di Camera, Uscita 18 f. 33v, 46v, 44r, 40v, 45v, 46v, 47v, 57r.

27 Schäffer, K. H.: *Deutsche Ritter* i. m. 69.

28 A legátus teljes nevén: Gil Álvarez Carrillo de Albornoz, spanyolul: Egidio Álvarez de Albornoz y Luna. *Francesco Filippini: Il Cardinale Egidio Albornoz*. Bologna 1933. 7.

29 *Hermann Joseph Wurm: Cardinal Albornoz, der zweite Begründer des Kirchenstaates*. Paderborn 1892. 145–150.

1361 tavasza a Viscontik katonai sikereit hozta Bologna közvetlen közelében. A Reno csatornán átívelő Colaredo hidat védő épp hogy befejezett bástyát sikerült a milánóiaknak egy éjszakai rajtaütéssel elfoglalni sok foglyot ejtve.³⁰ Ezzel közvetlenül Bolognát fenyegették és a Visconti expanzió következtében fennállt a veszély, hogy Észak-Itália nagyobbik része uralmuk alá kerül. A katonai helyzet alakulása Avignont a Milánóval való megegyezés felé terelte. Albornoz azonban nem lelkesedett VI. Ince döntéséért, és március 9-én, úgy határozott, hogy Bolognát elhagyva találkozik I. Lajos magyar királlyal a közvetlen segítség reményében.³¹ A találkozót előkészítendő követeket küldött Erzsébet királynőhöz, hogy meggyőzze fiát a legátus kérését illetően. Albornoz és Lajos között májusban sorra is került a találkozó, azonban a pontos helyét nem lehet tudni.³² Mindeközben VI. Ince pápa követi is megérkeztek Milánóba, hogy meghallgassák a Viscontik békeajánlatát. Sem a pápai követjárás sem IV. Károly császár fenyegetése nem hatott Bernabò Viscontira, aki kihasználva Albornoz távozását egészen Bologna kapujáig hatolt.³³ Azonban a Visconti ellenségek összefogásának köszönhetően egy erős sereg állt össze Giovanni, Monferrato márkija, Simone Boccanegra, Genova dózséja, Galeotto Malatesta, Malatesta Ungaro, Pietro Farnese részvételével. Az olaszok, németek és magyarok mellett most először fogadtak fel angolokat is Milánó ellen.³⁴ Mindezek ellenére, 1361 júniusában a katonai helyzet a Viscontiknak kedvezett, ekkor még a remélt magyar segítség nem érkezett meg. A Visconti sereg Savena felé vonult elérve San Ruffillo hídját, hogy egy esetleges firenzei segítséget megakadályozzon. Galeotto Malatesta, Malatesta Ungaróval és Bologna teljes hadával együtt 300 magyar és 700 német zsoldos társaságában mindent egy lapra feltéve védtelenül hagyta Bolognát.³⁵ 1361. június 20-án rajtaütöttek váratlanul a gyanútlan Visconti seregen teljes győzelmet aratva a Viscontik felett, akik 970 embert hagytak ott a csatatéren. A győzelemnek köszönhetően Bologna pápai kézben maradt, míg körülbelül 1000-en fogságba estek. A milánói sereg táborában talált élelmiszer pedig a bolognai lakosság számára volt megváltás.³⁶

Nem sokkal a San Ruffillo-i győzelem után Lombardiában és Piemontban kitört a pestis, aminek köszönhetően csak Milánóban naponta 1000-en haltak meg. Galeazzo Visconti Monzába menekült a pestis elől, míg Bernabò a családjával Lodi irányába távozott.³⁷ Annyira sikerült elszigetelnie magát a külvilágtól, hogy halálát híresztelték.³⁸

30 *Filippini, F.: Il Cardinale* i. m. 255.

31 *Filippini, F.: Il Cardinale* i. m. 255.

32 Archivio di Stato di Bologna, Reg. di Riformagioni, 1361–1375, c. 106. Említi: *Filippini, F.: Il Cardinale* i. m. 257. 2. jegyz.

33 *Filippini, F.: Il Cardinale* i. m. 255.

34 *Filippini, F.: Il Cardinale* i. m. 261.

35 *Carlo Ciuccivino: La cronaca del Trecento Italiano 1351–1375*. Vol 3. Rome 2016. 453.

36 *Albano Sorbelli: Corpus Chronicorum Bononiensium*. Città di Castello, 1905. (Rerum Italicarum Scriptores. Nuova Edizione 18/1.) 132–135.

37 *Ciuccivino, C.: La cronaca* i. m. 459.

38 A három Villani krónikája. Közreadja: Rácz Miklós. (Középkori krónikások VIII–XI.) Bp. 1909. 124–125.

A Gonzagák, akik 1331-től Mantova, illetve 1335-től Reggio kapitányai voltak. A Viscontikkal felemás kapcsolatot áptak a 14. század második felében. Egyrészt el kellett szenvedniük három nagy ostromot (1357, 1368, 1397), másrészt voltak olyan időszakok, amikor egyesek a Gonzagák közül, mint Ugolino a Viscontik szövetségesei lettek és szorosan együttműködtek velük.³⁹ A Gonzagák számára a pápai fennhatóság kiterjesztése az 1350-es évek végére, a hatvanas évek elejére egybeesett a már 90 éves Luigi Gonzaga örökségéért folytatott harccal. A halála előtti utolsó években Feltrino és Guido Gonzagának sikerült önállósítania magát Luigítól, így köztük kezdődött meg 1357 után a Reggio feletti uralomért a versengés.⁴⁰ Feltrino, Albornoz legátussal szövetkezve a pápai oldalt választotta, míg Guido és Ugolino a Viscontik szövetségesei lettek az 1350-es évek legvégén. A Reggio feletti Gonzaga uralom 36 évig tartott 1335–1371 között, végül azonban nem tudtak ellenállni a Viscontik nyomásának és át kellett adni a város feletti ellenőrzést Bernabò Viscontinak.⁴¹ Azonban, 1361-ben a város még Feltrino kezén volt, amit Guido, illetve fia Ugolino próbált megszerezni Visconti segítségével. 1361 szeptember elején a Gonzagáknak sikerült a rendelkezésére álló erőknél egy jóval nagyobb számú Visconti sereget visszaverni, akik mantovai területekre törtek be váratlanul a tomboló pestis közepette.⁴²

A Malatesták és Bologna San Ruffillo melletti sikerét követően, ilyen körülmények között került sor a Feltrino és Guido, illetve fia Ugolino közötti háborúra 1361 októberében, mely a Bologna melletti Podium Dei csatában tetőzött, ahol Feltrino seregét meglepve Ugolino Gonzaga számos foglyot ejtett.⁴³ Lukcsics Pál szerint vagy Galeotto Malatesta vagy Gil de Albornoz bocsátotta azt a 300 magyart Feltrino Gonzaga számára, akik közül a vesztes csatát követően kerültek fogságba az okleveleken szereplő conestabilisek és a bandériumukba tartozó könnyűlovások.⁴⁴ A kiszabadulásukkor készült fogadalomleveleknek köszönhetően fennmaradt egy tucatnyi magyar zsoldos címere és pecsétje.

A fogadalomlevelek tartalma

A mantovai levéltárban található fogadalomlevelek több szempontból is érdekesek: egyrészt megtudhatjuk, hogy milyen feltételek mellett nyerték vissza szabadságukat a fogságba esett francia, német, olasz és magyar zsoldosok. Másrészt,

39 *Isabella Lazzarini*: La difesa della città. La definizione dell'identità urbana assediata in tempo di guerra e in tempo di pace (Mantova, 1357-1397). *Reti Medievali* 8. (2007) 1. sz. 1.

40 *Isabella Lazzarini*: Gonzaga, Luigi. In: *Dizionario Biografico degli Italiani* Vol. 57. 2001. https://www.treccani.it/enciclopedia/luigi-gonzaga_%28Dizionario-Biografico%29/ letöltés: 2023. dec. 1.

41 *Isabella Lazzarini*: Reggio 1335: la città, la signoria, gli statuti. In: *Medioevo reggiano. Studi in ricordo di Odoardo Rombaldi*. Eds. Badini, Gino, Gamberini, Andrea. Milano 2007. 225–243.

42 *Iohannis de Bazano*: *Chronicon Mutinense* (1188–1363). Cur. Casini, Tommaso (*Rerum Italivarum Scriptores* 15/4.) Bologna 1917–1919, 176.

43 *Selzer S.*: *Deutsche Söldner* i. m. 123.

44 *Lukcsics P.*: *Magyar zsoldosok* i. m. 153.

láthatjuk, hogy a Gonzagák, hogyan próbáltak meg előnyt kovácsolni a helyzetből egyszerre biztosítva számukra ingyen, vagy a lehető legolcsóbban, képzett katonák potenciális szolgálatát az elkövetkező évekre. Továbbá, hogyan szerették volna – a zsoldosok felett szoros kontrollt gyakorolva – megakadályozni, hogy a fogságba esettek még egyszer ellenfeleik oldalán támadják meg őket, vagy szövetségeseiket. Abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy ismerjük a fogadalomlevelek utóéletét, így látható, hogy mennyit ért az írott szó.⁴⁵

A Busta 48 C. 10-es fogadalomlevél valamivel több mint két héttel a fogságba esésüket követően készült Mantovában „erre külön felkért tanúk” előtt.⁴⁶ Heinrich von Egligenre, az oklevél úgy hivatkozik, mint a kompánia korábbi kapitányára.⁴⁷ A fogadalomlevél úgy épül fel, hogy a rajta szereplő conestabiliseknek, caporalisoknak minden ígélet után külön meg kellett esküdni kezüket a bibliára téve a közjegyző előtt. Legelőször megfogadták, hogy a Gonzagákat (Ugolino, Guido, Ludovico és Francesco) uraiknak tekintik és őket, illetve leszármazottaikat hűen szolgálni fogják. Fegyvert nem fognak ellenük, kárt nem okoznak nekik, külső veszély esetén a védelmükre sietnek egy éven keresztül. Ugyanez vonatkozik a Viscontikra és leszármazottaikra is. Ha valaki másnak a zsoldjába állnak, olyan szerződést nem köthetnek, amely a Gonzagák ellen irányul, ha erre mégis sor kerülne az a szerződés semmisnek tekintendő. Mindezek felett, meg kellett fogadniuk, egy előre kijelölt időpontban Mantovában megjelennek Guido és Ugolino Gonzaga előtt személyesen, vagy ha ők nincsenek jelen, akkor Ludovico és Francesco Gonzaga személye előtt. Ekkor megkapják azokat a parancsokat, amit lehetőségeikhez mérten teljesíteniük kell. Abban az esetben, ha a Gonzagák háborúba keverednének, miután a zsoldosok tudomására jutott a hír, azonnal Mantovába kell sietniük, hogy szolgálataikat felajánlhassák.

Természetesen a győztes Guido és Ugolino gondoskodtak arról, hogy az ekkor megkötendő *condotta* számukra kedvező feltételekkel legyen aláírva. Az első nyolc napig a saját költségükön szolgáltak, utána viszont lovanként két forintot fizettek a Gonzagák. Ez rendkívül kedvező árnak bizonyult a korszakban, a szabad piacon a magyar és német zsoldosok ennek az árnak a többszörösét kaphatták volna meg. Ha néhány korabeli példát veszünk alapul, ez rögvest kiviláglik. 1359-ben Siena városa havi 7,5 forintot fizetett egy barbutáért, amikor Konrad von Landau nagy kompániája fenyegette városukat.⁴⁸ 1384-ben Siena négy hónapra felbérelte Guido d'Ascianót, hogy elhárítsa a közelgő breton fenyegetést.⁴⁹ A *condottiero*

45 A szabadságlevelek kibocsátását követő történéseket dolgozatunk végén foglaljuk össze.

46 „testibus ad hec vocatis specialiter et rogatis”

47 „Henricus de Eglingen dictus de la Scala olim capitaneus”

48 *William Caferro*: *The Companies of Adventure and the decline of Siena*. Baltimore 1998. 52.

49 Guido d'Ascianót Maremmába küldték, ahol a Bolsenát és Caninót uraló bretonok portyáztak a vidéken. Ezután sikeresen visszafoglalta a szintén breton kézben lévő Cornetót, és Simonetto Baglioni patrimonium rektorra bízta. Lásd *Carlo Ciucciuvino*: *La Cronaca del Trecento Italiano* 1376–1400. Vol. 4, Roma 2020. 421.

három szerződést kötött a várossal: az első szerződésben 477 lóra havi 2 forintot adtak Guidónak, majd amikor a város vezetői megtudták, hogy Sir John Hawkwood is közeledik a város felé, újabb szerződést kötöttek Guidóval 656 lóra, szintén havi 2 forinttal, de végül a fenyegetést olyan nagyra ítélték, hogy 800 lovat béreltek, de már havi 3 forinttal.⁵⁰ 1363 decemberében Wolfhard, Veringen grófja kötött hat hónapra szóló condottát Firenze városával. Az kompániájában szolgáló caporalis és két embere 18 forintot kapott egy hónapra.⁵¹ Mindez azért érdekes, mert Firenze havi 2,5–4-szer többet fizetett egy magyar könnyűlovasnak,⁵² mint az a két forint, amit Gonzagák a szerződésben a magyarok számára előírtak. Tehát a Gonzagák az elfogott zsoldosok számára a még elfogadható legalacsonyabb összeget biztosították.

A fentiekén kívül még vállalniuk kellett, ha Mantova mellett tartózkodnak (25 mérföldes körzeten belül), akkor értesíteniük kell a Gonzagákat jelenlétükről. Ha az eskütevők közül valaki szavát szegte, akkor a többieknek bármely módon, akár fegyveresen is rá kellett bírni, hogy betartsa esküjét, vagy a Gonzagák elé kellett hurcolni az esküszegőt. Végül, a szöveg kifejezetten utal arra, hogy a megfestett címereket a conestabilisek és caporalisok a hadjáratokban használták. A többi fogadalomlevél gyakorlatilag csak az eskütevők, a közjegyzők és a tanúk személyében tér el a fentiektől.

A fogadalomleveleken szereplő magyar conestabilisek pecsétjei és címerei

A Schäfer által ismertetett 1361. november 12-i oklevél egy hatalmas, kb. 60x120 cm-es pergamen hártýára készült, alsó 30 cm-ét plicaként visszahajtották.⁵³ A szöveg alá hat sorban 91 címet festettek fel. A plicára három sorban, beírt pergamenszalagokon függesztett pecsétfészkekbe nyomták bele a zsoldosok pecsétjeiket. Kevésbé ismeretes, hogy a levéltárban ez az irat két példányban maradt fenn, a másik egy kevésbé viseltesebb, hasonló méretben készült oklevél is ugyanazt a szöveget és festett címersort mutatja, viszont plica és pecsétetek nélkül.⁵⁴ Ezen a címerek alatt a közjegyzői záradékokat olvashatjuk. A két oklevél 48. és 50. festett címe fölött találjuk az „Ungarus” jelzőt. Mindkettő leírását Schäfer nyomán már Lukcsics is közzétette, aki egyúttal magyarította is a neveket, ezeket nem emeljük át és eltekintünk ismétlésüktől is. Az első „Janes de Pez” conestabilishez köthető, amelyen fehér mezőben balra ágaskodó, vörössel fegyverzett, zöld farkast ábrázol

feje fölött vörös hatágú csillaggal.⁵⁵ A második „Dominus Laurencius de Selage” conestabilisé, amelyben ezüst mezőben lefelé fordított zöld szárny látható, melybe a jobb felső sarokban három vörös nyílvessző fúródott.⁵⁶ Kiemelendő, hogy Laurenciust dominusnak és milesnek címzi az oklevél. Sajnos a pecsételt példányon a magyar zsoldosok pecsétjeit nem sikerült azonosítani a rendelkezésre álló fotók alapján, de mivel a pecsétkevesebb mint a fele maradt fenn, ezért elképzelhető, hogy az övék már korábban leszakadt.

Egy hónappal később, 1361. december 14-én kelt az az oklevél, melyen két festett címer és három, zöld viaszba nyomott kör alakú pecsét található.⁵⁷ Ez szintén egy nagy, kb. 60 cm széles, 80 cm magas pergamenre készült, melynek alját plicának hajtották fel. A címerek felett ezúttal nem található címzés, így Lukcsics Pál az oklevél szövege alapján azonosította a három magyar zsoldost, valószínűleg szerint tévesen. „Petrus de Grande” conestabilis címerével azonosította az első festett pajzsot, mely fekete alapon vörös harangot mutat kilógó harangnyelvvél. A pecsétke és az azokat tartó pergamenszalagok beírása szerint azonban ez a címerkép „Gregorius de Tona” conestabilishez köthető, akinek pecsétje – heraldikai balról-jobbra számolva a harmadik – ugyanezt a címet ábrázolja.⁵⁸ A címerképet a pecsétmező közepén folytonos vonal választja el a majuszkulás körirattól, melynek azonban olvasata bizonytalan, átmérője kb. 20 mm. Lukcsics helyesen „Michael de Erdei” conestabilisnek tulajdonította a második megfestett címet, amely feketével és ezüsttel hasított pajzsot ábrázol. Kb. 25 mm átmérőjű pecsétje közepén a címerpajzs fölött három lilium látható, amelyeket felülről tornagallér fed. A pecsétmezőt olvashatatlan majuszkulás körirat övezi.⁵⁹ A heraldikai balról számolva első pecsét tulajdonosa véleményem szerint Petrus de Grande, erre utal a pecséttartó pergamenszalag beírása és a pecsétkép is. A szintén kb. 25 mm átmérőjű pecséten nem címet, hanem két sorba osztott feliratot láthatunk kettős vonalak között. A felső sorban a PETRO majuszkulás betűk olvashatóak ki, az alsó sor olvasata bizonytalan. A felső vonal közepéből növényi minta rajzolódik ki.⁶⁰ A pecsétből kiindulva arra következtethetünk, hogy a harmadik címer megfestése nem lemaradt az oklevélről, hanem a tulajdonosnak nem volt címe, melyet megfessenek.

Már 1362-ben kelt a harmadik magyar vonatkozású oklevél, jelesül január 9-én.⁶¹ A nagyjából 60 cm széles, 80 cm magas pergamenre készült oklevél alsó 10 cm-ét plicának hajtották fel. Az oklevél szövegét közjegyzői megerősítő záradék követi, majd egy sorba kilenc címerpajzsot festettek meg, melyből az utolsó kettőnek csupán a felső egy ötöde maradt meg mára. Az oklevél aljára egykoron tíz bevágást ejtettek a pecséttartó szalagoknak. Ezekből nyolcban ma is beírt pergamenszalagra függesztett zöld viaszú, kör alakú pecsét függ.

50 Caferra, W.: The Companies of Adventure i. m. 53.

51 Archivio di Stato di Firenze, Diplomatico, Riformagioni atti pubblici 1363 Dicembre 23. Selzer S.: Deutsche Söldner i. m. 393–396.

52 Archivio di Stato di Firenze, Camera del Comune, Scrivano di Camera, Uscita 18 f. 43v, 56r, 57r.

53 Archivio di Stato di Mantova Busta 48 C. 10. Képei online: Monumenta Militaria Hungariae forrásadatbázis <https://monumenta.militaria-hungaria.hu/monumenta-web/> (Letöltés ideje 2024. 01. 01.) (Továbbiakban: MMH) 42008–42011.

54 Archivio di Stato di Mantova Busta 48 C. 8. MMH 42001–42004., 42007.

55 1. és 2. sz. kép. MMH 42005. és 42013.

56 3. és 4. sz. kép. MMH 42006. és 42014.

57 Archivio di Stato di Mantova Busta 48 C. 12. MMH 42015–42017.

58 5. (címer) és 6. (pecsét) sz. kép. MMH 42018. és 42019.

59 7. (címer) és 8. (pecsét) sz. kép. MMH 42020. és 42021.

60 9. sz. kép. MMH 42022.

61 Archivio di Stato di Mantova Busta 48 C. 13. MMH 42023–42025.

Az első hat pecsét megegyező sorrendet mutat a festett címerekkel, a hetedik és a nyolcadik pecsét felcserélődött. A kilencedik és a tizedik bevágás ma már üres, leszakadt, vagy nem is fűzték be soha. A címereket Lukcsics szintén közzétette. „Andreasius de Buday” conestabilis címere vörös mezőben felfelé álló ezüst félkar ökölbe szorított kezekkel.⁶² „Petrus de Ardel” conestabilis címere ezüst mezőben fekete csillagkereszt.⁶³ „Lanzolotus de Niguani” caporalis címere fekete mezőben ezüst pólya.⁶⁴ „Laurencius de Salagne” caporalis címere vörös mezőben ezüst kereszt.⁶⁵ A következő két személy címerében egy-egy betűt láthatunk, fölötté koronával. Pecsétjeik gyűrűspecsétek. „Johannes de Ezdenz” caporalis címere arany mezőben fekete gótikus „M” betű, felette ötágú fekete koronával.⁶⁶ „Balas de Erma” caporalis címere zöld alapon gótikus ezüst „N” betű, mindkét szárán oldalt kifelé nyílt stíllaris levelekkel, a betű felett ötágú ezüst koronával.⁶⁷ „Lucas de Sarchis” caporalis címere ezüst alapon lefelé álló, szétnyitott fekete golyóöntő.⁶⁸ „Johannes de Strega” caporalis festett címere részben lekopott. A töredék és a pecsétje alapján címerén kék alapon lépő madáralak látható, amely a csőrében tart valamit, felette pedig egy majuszkulás ezüst I betű lebeg.⁶⁹ Az utolsó, részben lekopott címer fölött a „Lancalottus de Ardel” conestabilis felirat olvasható. A vörös alapon kékes mesteralak nyomai vehetőek ki, pecsét hiányában azonban címeréről többet nem tudhatunk meg.⁷⁰

A fentebb ismertetett három különböző oklevél segítségével tehát tizennégy magyar zsoldosvezér címerét ismerhetjük meg. A magyar címertani kutatás egyetért abban, hogy nyugati mintára már a 13. század második felében megjelentek a harctéren a címerrel ellátott zászlók, pajzsok. Bertényi Iván tanulmányában felhívta a figyelmet arra, hogy a történetírói leírások és tárgyi emlékek is bizonyítják ezt.⁷¹ Tehát a magyar katonák, zsoldosok legyenek akár könnyű, vagy nehézfegyverzetűek a 14. század közepén már generációk óta használtak a csatamezőkön címeres zászlókat, pajzsokat az egyes csapatok megkülönböztetésére. Felvetődik a kérdés, hogy a fentebb ismertetett címerek tulajdonosai nemesként családi címereiket használták a csatában, vagy nem voltak nemesi származásúak, de foglalkozási „ártalomként” szükséges volt címereket alkotniuk és használniuk. Amíg azonban nem tudjuk pontosabban azonosítani a személyeket, erre választ nem fogunk tudni adni.

Fentebb már említettük, hogy Lukcsics azonosításait, névmagyarításait nem tartjuk szerencsésnek. Ennek oka, hogy következtetéseit nem támasztja alá forrásokkal,

62 10. (címer) és 11. (pecsét) sz. kép. MMH 42026. és 42027.

63 12. (címer) és 13. (pecsét) sz. kép. MMH 42028. és 42029.

64 14. (címer) és 15. (pecsét) sz. kép. MMH 42030. és 42031.

65 16. (címer) és 17. (pecsét) sz. kép. MMH 42032. és 42033.

66 18. (címer) és 19. (pecsét) sz. kép. MMH 42034. és 42035.

67 20. (címer) és 21. (pecsét) sz. kép. MMH 42036. és 42037.

68 22. (címer) és 23. (pecsét) sz. kép. MMH 42038. és 42039.

69 24. (címer) és 25. (pecsét) sz. kép. MMH 42040. és 42041.

70 26. sz. kép. MMH 42042.

71 Bertényi Iván: A címerek katonai alkalmazása Magyarországon a XIII–XIV. században. Hadtörténeti Közlemények 34. (1987) 395–411.

hivatkozásokkal. „Janes de Pez” és „Laurencius de Selage” Pécsi Jánosként és Szőlősi/Szilasi Lőrincként azonosította, s bár mindkettő akár el is fogadható, alátámasztani hivatkozással, analógiával nem tudjuk. „Andreasius de Buday” Budai Andrásként, és délvidéki származásúnak lett azonosítva, mely távolról sem bizonyítható. Ha elfogadnánk, hogy az „Ardel” családnév Erdélyiként oldható fel, akkor Engel Pál gyűjtése szerint a Becsegergely nem, Erdélyi családjába kellene besorolni őt, ahol nem találunk ebből a generációból Péter nevű személyt. Hasonlóképpen az „Ezdenz” esetében a Pok nem, Izdenci családjában sem találunk Jánost, vagy az „Erma” kapcsán a Hermán nem, Hermáni családjában Balázst.⁷² Mivel a 13–14. századból az arisztokrácián kívül a magyar nemeség egy szűk részének ismerjük csupán címereit ezért a későbbi korok családi címereivel való hasonlóságot feltételezni téves eljárás lehet.

Ugyanakkor a fent ismertetett források jelentősége nem kisebb, mint hogy a legkorábbi magyar nem uralkodói színes címerábrázolások a Képes Krónika egy-egy nemesi címere mellett.⁷³ A zsoldosvezérek azonosítása pedig a kutatás további feladata lehet. Tekintve, hogy kutatócsoportunk más olaszországi levéltárakban is folytatt kutatásokat, a zsoldosok nevének utánkövetése újabb adalékokkal szolgálhat történetükhöz.⁷⁴ Első lépésben a már feltárt 1360–1365 közötti időszak firenzei zsoldosjegyzékekben fogódzót nem találtunk, de a munkát folytatjuk.⁷⁵

A zsoldosok és a Gonzagák kapcsolata szabadon bocsátásukat követően

Az 1362. november 12-i aláírók közül mindössze tizenöt conestabilis vagy caporalis jelent meg a Gonzagák előtt. Haneken von Lövenlich volt az utolsó.⁷⁶ Akik eljöttek Mantovába, azoknak utána minden évben, amikor Itáliában szolgáltak vissza kellett volna térniük a városba. A többiek a Gonzagák esküszegőként kezelték (*sue fidei violatores*).⁷⁷ Az okleveleken szereplők közül huszonhatan továbbra is Heinrich von

72 Engel Pál: Középkori magyar genealógia. In: Magyar középkori adattár (DVD), Bp. 2001.

73 Vö. Rácz György: Főúri címerhasználat az Anjou-korban. In: Az Anjoukor hatalmi elitje. Szerk. Csukovits Enikő. Bp. 2020. 317–339.

74 Maléth Ágnes VI. Ince magyar zsoldosai címmel a Debreceni Egyetemen megtartott előadása 2023. november 17-én a Hadszervezés a 14. századi Itáliában és azon túl c. konferencián jól mutatja, hogy azonos családnevű zsoldosok mozogtak a korabeli Itáliában, így az analógiákra, utánkövetésre lehetőség nyílt. Az előadás online megtekinthető: https://www.youtube.com/watch?v=uMtVqm8RKGU&ab_channel=MemoriaHungariae letöltés: 2024. jan. 1. Vö. *Uő*: Magyar zsoldosok pápai szolgálatban. A Kutatócsoport honlapjának kutatói-blogjában: <https://memhung.hu/magyar-zsoldosok-papai-szolgalatban/> letöltés: 2024. jan. 1.

75 A Monumenta Militaria Hungariae adatbázisban 2023 novemberétől található meg az 1361–1365 közötti időszak Firenzében felfogadott magyar származású zsoldosok listája Virágh Ágnes, Visegrádi Renáta és Ölbei Tamás munkájának eredményeképp.

76 Archivio di Stato di Mantova Busta 48 F. 17. Selzer S.: Deutche Söldner i. m. 124.

77 Archivio di Stato di Mantova Busta 48 F. 20. (1362. júl. 22.)

Eglingen vezetése alatt maradtak Lombardiában, az új kom-pánia magját alkotva Galeazzo Visconti szolgálatában.⁷⁸ Azonban a Gonzagák továbbra is próbálták a fogadalom-levelekben körülbástyázott jogaikat érvényesíteni, ami egy hosszú jogi vitához vezetett. Hamarosan kiderült, hogy Eglingen és kompániája tagjai nem kívánják betartani az eskü-jüket. Ebben Galeazzo Visconti segítségükre is sietett, aki tovább küldte őket VI. Amadé savoyai grófhhoz már 1362 ta-vaszán,⁷⁹ ahol többszöri hosszabbítást követően 1363 január-jáig maradtak. Ez alatt az idő alatt egyszer sem jelentek meg Mantovában. Természetesen a Gonzagák nem voltak ettől el-ragadtatva, aminek Ugolino Gonzaga hangot is adott Galeaz-zo Viscontinak írt levelében, azt tanácsolva, hogy Milánó ura ne bízson meg az esküszegő németekben.⁸⁰

Ezek után egy évig a források hallgatnak a németek és Gonzagák közötti konfliktusról, majd 1364-ben, Mantová-ban, ahol ekkor már Guido Gonzaga az úr, megpróbálta Heinrich von Eglingen színe elé citálni. A német condottiero a legkülönbébb kifogásokkal húzta az időt: egyszer nem áll-nak megfelelő dokumentumok a rendelkezésére, máskor arra hivatkozik, hogy a mostanra halott Ugolino személyéhez kö-tődik az eskü.⁸¹ Legvégül, magát a fogadalomlevél érvényessé-gét vonja kétségbe arra hivatkozva, hogy kényszer alatt, nem szabad akaratából írta alá. Guido Gonzaga azonban nem en-gedett. 1364. augusztus 19-én felajánlotta Eglingennek, hogy egy németekből és olaszokból álló, Galeotto Malatesta ve-zette választott bíróság előtt döntsék el az ügyet. De ez még nem volt elég: Öttingen grófjának – aki valószínűleg Eglingen hűbérura volt – különböző német hercegeknek és IV. Ká-roly császárnak is levelet küldött.⁸² Eglingen nem fogadta el a választott bíróságot és végül a Gonzagák és Eglingen soha-sem rendezték vitájukat. A Gonzagák nyilvánosságra hoz-ták a fogadalomlevélben szereplő neveket, mint megbízhatatlan zsoldosokat, ami a korszakban hasonló esetekben bevett gyakorlatnak számított. Bizonyos esetekben komoly hatás-sal is lehetett, amikor kétségbe vonták egy condottiero tisz-tességét és akár halálig menő párbajig is fajulhatott egy ilyen lépés.⁸³

Összegzés

Dolgozatunkban arra törekedtünk, hogy rámutassunk: a 14. századi bonyolult itáliai szövetségi rendszeren belüli konfliktusokban tevékenyen vettek részt magyar származású zsoldo-sok. Ez ugyan a magyar történetíráson belül messze nem új-donság, mégis most egy konkrét konfliktus kapcsán, konkrét

személyeket sikerült bemutatnunk, s ha arcukat nem is, címe-reiket, pecsétjeiket, beosztásukat meg tudtuk adni. Bár töre-kedtünk rá, sajnos sem a címerek, sem a nevek alapján nem tudtuk őket kötni az szakirodalomban, vagy a forrásokban jól ismert magyar családokhoz. Bízunk benne, hogy közlé-sünk folyamányaként a heraldikával, genealógiával foglal-kozó közösség képes majd rámutatni néhány összefüggésre, vagy akár identifikálni néhány személyt vagy címet. Fontos lehet ugyanis, hogy egy-egy jobban megfogható, és beszédes történetet mesélhessünk el rajtuk keresztül a magyar kato-nák külföldi szerepvállalásáról. Írásunk részben azt a célt is szolgálta, hogy nagy elődünk, Lukács Pál kutatásai és tanul-mánya előtt tisztelgve, a technológiai fejlődésnek köszönhe-tően közzé tegyük az általa már közel száz éve leírt címere-ket, apró pontosítással.

Dolgozatunk arra is rámutat, hogy a 14. századi itáliai hadtörténet kutatása nemzetközi figyelmet kapott az utóbbi években. Ez talán annak is köszönhető, hogy a források tö-meges feltárása és feldolgozása lehetőséget teremt koráb-ban megválaszolhatatlan kérdések feltételére. Milyen szár-mazású zsoldosokat alkalmaztak az itáliai hatalmak? Vajon mutattak-e lojalitást egyik vagy másik oldal felé, vagy a job-ban fizető megbízottak oldalára álltak csak? Mennyi pénzért szolgáltak, s mi volt a zsoldosok felfogadásának menete, mi lehetett az előnye és hátulütője. Ezekre a kérdésekre a nem-zetközi had-, társadalomtörténetkutatás, és több hazai mű-hely is keresi a válaszokat. A Debreceni Egyetemen működő HUN–REN Középkori Magyarország és Közép-Európa Had-története Kutatócsoportban azon dolgozunk, hogy szisztema-tikusan feldolgozzuk az itáliai magyar forrásokat és a magyar szerepvállalásokat jobban megvilágítsuk.⁸⁴

Tanulmányunk arra is rámutat, hogy az itáliai levéltárak mennyi feltáratlan hungarikát őriznek még mindig. A Ves-tigia Kutatócsoport tevékenysége az elmúlt évtizedben szá-mos levéltárban végzett kutatómunkát, tett közzé adatbázi-sában ismeretlen forrásokat,⁸⁵ és segítette hozzá a Magyar Nemzeti Levéltárat olaszországi együttműködésekhez, irat-gyarápodásokhoz.⁸⁶

84 A Debreceni Egyetemen működő HUN–REN Középkori Magyarország és Közép-Európa Hadtörténete Kutatócsoport projektjéről lásd a kutató-csoport honlapját: <https://memhung.hu/az-elkh-de-projekt-bemutatasa/> letöltés: 2024. jan. 1.

85 A kutatómunka számos különálló közlemény mellett két tanulmány-kötetet adott a történetírásnak: Vestigia: Mohács előtti magyar források olasz könyvtárakban. Szerk. Domokos György, Mátyus Norbert, Nuzzo, Armando. Piliscsaba, 2015.; Vestigia II. Magyar források Itáliából. Szerk. Domokos György, Kuffart Hajnalka, Szóvák, Márton. Piliscsaba, 2018. Adat-bázis: <http://vestigia.hu/kutatas.php> letöltés: 2024. jan. 1. Munkánk során tőlük is kaptunk segítséget, melyet ezúton is köszönünk.

86 2022. március 7-én az első Hungarika Workshop keretében került sor a Mantovai Állami Levéltárral együttműködési megállapodás aláírására. Korábban hasonló egyezmény született a Milánói Állami Levéltárral, a milá-nói Ambrosiana Könyvtárral és a Modenai Állami Levéltárral. <https://mnl.gov.hu/mnl/ol/hirek/egyuttmukodesi-megallapodast-kotott-a-magyar-nemzeti-leveltar-es-a-mantovai-allami-leveltarral> letöltés: 2024. jan. 1. További pél-daként álljon itt a Vestigia Hungarorum in Italia c. virtuális kiállítás elérése: <https://mnl.gov.hu/angol/mnl/ol/virtualis-kiallitas-vestigia-hungarorum-in-italia> letöltés: 2023. jan. 1.

78 Selzer S.: Deutche Söldner i. m. 124.

79 Archivio di Stato di Mantova Busta 48 F. 40. (1362. máj. 6.)

80 Selzer S.: Deutche Söldner i. m. 125.

81 Archivio di Stato di Mantova Busta 48 F. 39.

82 Selzer S.: Deutche Söldner i. m. 125.

83 Selzer S.: Deutche Söldner i. m. 126.

FÜGGELÉK

A FOGSÁGBA ESETT ZSOLDOSOK 1361. NOVEMBER 12-I FOGADALOMLEVELÉNEK ÁTIRATA ÉS FORDÍTÁSA⁸⁷

In Christi nomine, amen. Anno nativitatis eiusdem millesimo trecentesimo sexagesimo primo, indictione quarta decima die Veneris duodecimo mensis Novembris, presentibus egregiis militibus domino Marsilio, condam domini Jacobi de Cavalcabobus, marchione Vitaliane, honorabili potestate civitatis Mantue, domino Zucio, condam domini Nichole de Martinellis de Burgo sancti sepulcri, domino Conradino, condam domini Petri de Caprianis de Mantua ac infrascriptis conestabilibus Teuthonicis, domino Henrico de Xendorf milite, Henrico de Scande, Anichino de Galisen, Johanne de Balghen et Durlosio omnibus testibus ad hec vocatis specialiter et rogatis.

In civitate veteri Mantue in palatio infrascriptorum magnificorum dominorum dominorum Guidonis et Ugolini sito in contrata Sancti Alexandri, ibidem nos Henricus de Eglingen dictus de la Scala olim capitaneus omnium et singulorum infrascriptorum, et nos omnes et singuli infrascripti mereschalchi, consiliarii, conestabiles et caporales olim de societate et comitiva supradicti domini Henrici, nunc captivi et presonerii magnificorum dominorum dominorum Guidonis de Gonzaga et Ugolini eiusdem primogeniti Mantue et Regii pro imperiali maiestate Romana vicariorum generalium, sub nostra bona fide promittimus Crescimbeno, condam domini Franceschini de Guezis et Matheo, notario infrascripto tamquam publice persone stipulantibus et recipientibus nomine et vice magnifici domini Ugolini predicti et nomine et vice dicti magnifici domini genitoris sui et vice et nomine dominorum Ludovici et Francisci fratrum ipsius domini Ugolini, et corporaliter tactis scripturis ad sancta Dei evangelia nos iuramus in manibus dicti Crescimbeni et notarii infrascripti recipientis vice et nomine predictorum dominorum et cuiuslibet ipsorum, quod in perpetuum numquam erimus dicto, facto, opere vel consilio, nec per directum, nec per indirectum, nec per aliquem modum, qui dici vel excogitari possit, nec ulla ratione vel causa contra et adversus dictos dominos Guidonem et Ugolinum, Ludovicum et Francischum vel aliquem ipsorum, nec contra filios et heredes aliquos predictorum vel alicuius ipsorum neque contra aliquos, qui subditi, fautores, sequaces vel adherentes essent ad presens vel in futurum fuerint dictorum dominorum Guidonis et Ugolini, Ludovici et Francisci vel alicuius ipsorum, sed semper ipsos dominos Guidonem et Ugolinum ac dominos Ludovicum et Francischum fratres ipsius domini Ugolini habebimus et reputabimus nostros dominos, nec contra gentes, capitaneum vel officialem, nec contra insignia ipsorum vel alicuius eorum unquam aliqua arma feremus, imo dictas gentes, capitaneum vel officialem et dicta eorum insignia pro posse nostro curabimus defensare, nec aliqua dampna vel molestias inferemus, nec inferri faciemus in personis vel rebus subditis, fautoribus, sequacibus vel adherentibus dictorum dominorum vel alterius ipsorum, nec eorum dominorum civitatibus, castris vel villis nunc vel in futurum possessis vel possidendis per ipsos dominos vel alterum ipsorum nec castris, personis, subditis, villis vel locis ad presens vel in futurum possessis vel possidendis per dictos fautores, sequaces vel adherentes vel alterius ipsorum.

Krisztus nevében, ámen. Születésének 1361. évében, a tizennegyedik indikció szerint, november 12-én, pénteken jelen vannak a kiváló katonák, Marsilio úr, a néhai Jacopo Cavalcabò fia, Viadana márkija és Mantova városának tiszteletre méltó podestája, Zucio úr, a néhai Niccolò Martinelli di Borgo San Sepolcro fia, Conrad úr, a néhai Pietro Cavriani di Mantova fia és az alulírott német conestabilmek, Henricus de Xendorf katoná, Henricus de Scande, Anichinus de Galisen, Johannes de Balghen és Durlosio, mindannyian mint tanúk, akik külön erre a célra lettek meghíva és felkérve.

Mantova régi városában, az alulírott nagyságos urak, Guido és Ugolino urak palotájában, amely az ottani Sant’Alessandro városrészben található, mi, a della Scalának nevezett Heinrich von Eglingen, aki egykor minden egyes alulírottnak a kapitánya volt, és mi, minden egyes alulírott, marsallok, tanácsosok, conestabilmek és caporlisok a fent említett Heinrich úr kompániájához és kíséretéhez tartoztunk. Most a római császári felség nevében Mantova és Reggio általános helytartóinak, Guido Gonzaga úrnak és az ő elsőszülött fiának, Ugolino úrnak a foglyaiként őszintén ígéretet teszünk Crescimbenónak, a néhai Franceschino Guezzi úr fiának és az alulírott jegyzőnek, Matteónak, mint a köz emberének – akik a fent említett nagyságos Ugolino úr helyett és nevében ezt követelik és fogadják tőlünk, a nevezett nagyságos úr szülő atya helyett és nevében és Ugolino úr fivérei, Ludovico és Francesco helyett és nevében –, és Isten szent evangéliumaira esküszünk, miközben megérintjük a Szentírást, mely a nevezett Crescimbeno kezében van, és melyet az alulírott jegyző fogad a fent nevezett urak és mindegyikük helyett és nevében, hogy soha nem leszünk szóval, tettel, fáradozással vagy tanáccsal, sem közvetetten, sem közvetlenül, sem bármilyen módon, amit mondani vagy kigondolni lehet, sem bármilyen szándékból vagy okból az említett urak, Guido és Ugolino, Ludovico és Francesco, vagy közülük bárki ellen és ellenében, sem a fent nevezettek vagy bármelyikük fiai és örökösei ellen, és nem leszünk azok ellen, akik jelenleg vagy a jövőben az említett urak, Guido és Ugolino, Ludovico és Francesco alattvalói, támogatói, követői vagy hívei, vagy közülük bárki ellen, ugyanakkor mi mindig ugyanezen Guido és Ugolino urakat, illetve ugyanezen Ugolino úr fivéreit, Ludovico és Francesco urakat fogjuk urainknak tartani és tekinteni, és soha nem fogunk fegyvert fogni seregeik, kapitányuk vagy tisztjük ellen, sem mindegyikük vagy egyikük címerei ellen, sőt lehetőségeinkhez mérten igyekszünk megvédeni seregeiket, kapitányukat és tisztjüket, illetve az említett címereiket. Nem okozunk, és nem is engedjük, hogy kárt vagy bosszúságot okozzanak az említett urak vagy bármelyikük alattvalóinak, támogatóinak, követőinek vagy híveinek személyében vagy vagyonaiban, sem pedig a városokban, várakban vagy birtokokban, melyek jelenleg vagy a jövőben az említett urak vagy közülük valaki által birtokoltak vagy birtokba veendőek, sem a várakban, személyekben, alattvalókban, birtokokban vagy helyekben, amelyek jelenleg vagy a jövőben az említett támogatók, követők vagy hívek vagy közülük bárki által birtokoltak vagy birtokba veendőek.

87 Az átiratot és a fordítást készítette Visegrádi Renáta.

Item promittimus et corporaliter iuramus dicto Crescimbeno et notario infrascripto tamquam publice persone stipulantibus et recipientibus vice et nomine prefati magnifici domini Ugolini, quod usque ad unum annum proxime venturum non erimus contra magnificos et excelsos dominos dominos Bernabovem et Galeaz de Vicecomittibus de Mediolano vel alterum ipsorum, nec ulla dampna inferemus aliquibus eorum vel alterius ipsorum subditis vel civitatibus, castris, villis, terris vel locis per ipsos vel alterum ipsorum possessis ad presens vel que de novo tenerentur et possiderentur usque ad dictum terminum anni predicti stantes et existentes in forma et figura societatis. Si autem stipendium sumeremus ab aliquo extra formam et figuram societatis non tenemur huic parti sive capitulo huius promissionis, sed perinde sit ac si dictum capitulum non fuisset appositum.

Insuper promittimus et corporaliter iuramus dicto Crescimbeno recipienti et stipulenti modis et nominibus antedictis ac notario infrascripto stipulanti et recipienti ut supra, quod in festo resurrectionis domini nostri Jesu Christi proximo futuro vel ad tardius ante festum Pentecostes proximo sequitur presentabimus nos coram presentia dictorum dominorum dominorum Guidonis et Ugolini vel alterius eorum in civitate Mantue vel eius districtu vel coram presentia dominorum Ludovici et Francisci vel alterius eorum si dominos Guidonem et Ugolinum inde abesse contigerit, tamquam sui presonerii et captivi, nec ab eorum presentia recedemus sine expressa eorum licentia et voluntate recepturi ab eis illud preceptum, quod nobis facere ipsi voluerint, et dictis preceptis integraliter parituri pro posse. Et si infra terminum festi resurrectionis dicti domini nostri Jesu Christi nos vel aliquis nostrum a dictis nostris dominis vel altero eorum fuerimus requisiti statim mora et excepcione qualibet pretermissa ad eorum presentiam accedemus facturi et adimpleturi nostro posse quicquid nobis ipsi domini vel alter eorum preciperint et mandabunt. Ulterius promittimus et corporaliter iuramus dicto Crescimbeno et notario infrascripto tamquam publice persone modis et nominibus supradictis stipulantibus et recipientibus, quod si scintemus aliquam guerram seu brigam fieri nostris dominis prelibatis preter istam, quam presenti tempore ipsi habent, statim accedemus ad ipsos et eisdem serviemus fideliter et legaliter pro denariis suis si nostro servicio indigebunt.

Item promittimus et corporaliter iuramus dicto Crescimbeno stipulanti et recipienti modis et nominibus supradictis et notario infrascripto tamquam publice persone stipulanti et recipienti ut supra, si continget nos esse in aliqua societate in nostra propria libertate, videlicet, quod non teneamur alicui alteri ex stipendio habito et recepto ab aliquo domino, qui nobis id posset rationabiliter prohibere servire dictis dominis Guidoni et Ugolino seu eorum alteri per octo dies propriis nostris expensis, et si ultra dictos octo dies dicti domini Guido et Ugolinus seu ipsorum alter indiguerint nostro servicio, promittimus eis servire usque per duos menses si tanto tempore ipsi voluerint pro duobus florenis pro equo quolibet non pulso, orbo nec zopo sive claudio quolibet mense et ad rationem mensis pro rata illius temporis, quo ipsi domini voluerint habere servicium nostrum, et hoc dicimus si fuerimus prope Regium per viginti quinque miliaria aut minus. Et ut dicti nostri domini in factis suis possint esse previsi, promittimus et corporaliter iuramus dicto Crescimbeno stipulanti et recipienti modis et nominibus supradictis et notario infrascripto stipulanti et recipienti ut supra, quod non

Továbbá megígérjük és szent esküt teszünk a említett Crescimbenónak és az alulírott jegyzőnek, mint a köz emberének, akik a fent említett nagyságos Ugolino úr helyett és nevében követelik és fogadják ezt tőlünk, hogy az elkövetkező évben nem leszünk a nagyságos és felséges Bernabò és Galeazzo Visconti, milánói urak vagy bármelyikük ellen, és nem fogunk semmilyen kárt okozni kompánia alakjába és formájába rendeződve és létezve egyiküknek sem, sem alattvalóinknak, városaiknak, váraiknak, birtokaiknak, földjeiknek vagy helyeiknek, melyek jelenleg általuk vagy egyikük által vannak birtokolva vagy melyeket újonnan fognak birtokolni a megállapított év említett időtartamáig. Ha azonban kompánia alakján és formáján kívül bárki mástól kapnánk zsoldot, akkor nem vagyunk kötve ennek az ígéretnek ezen részéhez vagy fejezetéhez, hanem úgy kell tekinteni, mintha a mondott fejezet nem lett volna hozzátéve.

Azonkívül megígérjük és szent esküt teszünk az említett Crescimbenónak, aki a fenti módon és a fentiek nevében követeli és fogadja ezt tőlünk, és az alulírott jegyzőnek, aki követeli és fogadja ezt tőlünk, mint fentebb, hogy Urunk, Jézus Krisztus feltámadásának következő ünnepén vagy legkésőbb az azt követő pünkösdi ünnep előtt, mint rabjaik és foglyaik, megjelenünk az említett Guido és Ugolino urak vagy egyikük színe előtt Mantova városában vagy annak környékén, vagy Ludovico és Francesco urak vagy egyikük színe előtt, abban az esetben, ha Guido és Ugolino urak esetleg távol lennének, és színük elől nem távoznak el világos engedélyük és azon szándékuk nélkül, hogy elfogadjuk azt a parancsot, melyet ők maguk kívánnak tőlünk teljesíteni, és hogy az említett parancsoknak lehetőségeink szerint a legteljesebb mértékben engedelmesskedjünk. És ha a mi Urunk, Jézus Krisztus feltámadásának ünnepéig terjedő időn belül minket vagy bármelyikünket az említett urak vagy egyikük hívatna, azonnal, késlekedés és kivétel nélkül színük elé járulunk, hogy megtegyünk és teljesítsünk bármit, amit nekünk maguk az urak, vagy egy közülük elrendelnek és parancsolnak. Továbbá megígérjük és szent esküt teszünk az említett Crescimbenónak és az alulírott jegyzőnek, mint a köz emberének, akik ezt követelik és fogadják tőlünk a fenti módon és a fentiek nevében, hogy ha tudomást szerzünk arról, hogy a fent említett uraink ellen bármilyen háború vagy zavargás keletkezik, azon túl, ami jelenleg is fennáll, azonnal hozzájuk megyünk és hűségesen és törvényesen szolgáljuk őket pénzükért cserébe, ha szükségük van a szolgálatunkra.

Továbbá megígérjük és szent esküt teszünk az említett Crescimbenónak, aki követeli és fogadja ezt tőlünk a fenti módon és a fentiek nevében, és az alulírott jegyzőnek, mint a köz emberének, aki követeli és fogadja ezt tőlünk, mint fentebb, hogy ha úgy esik majd, hogy benne leszünk bármilyen kompániában saját szabadságunk révén, tudniillik, hogy senki másnak nem vagyunk kötelesek szolgálni bármely úrtól kapott zsoldért cserébe, aki ésszerűen megtilthatja nekünk, hogy az említett urakat, Guidót és Ugolinót vagy egyiküket szolgáljuk nyolc napig saját költségünkön. Ha pedig az említett nyolc napon túl van szükségük a nevezett Guido és Ugolino uraknak a szolgálatainkra, megígérjük, hogy akár két hónapon át szolgáljuk őket – ha annyi ideig akarják – két forintért minden nem megvert, nem vak és nem sánta vagy béna ló után havonta, és havi elszámolás szerint azon időre arányosan számítva, amikor maguk az urak akarják megszerezni a szolgálatunkat, és szólunk nekik, ha Reggio közelében leszünk huszonöt mérföldnyire vagy közelebb. És hogy említett uraink tetteikben előrelátóak lehessenek, megígérjük és szent esküt teszünk az említett Crescimbenónak, aki követeli és fogadja ezt tőlünk a fenti módon és a fentiek nevében, és az alulírott jegyzőnek, aki követeli és fogadja ezt tőlünk, mint

aptabimus nec ligabimus nos cum aliquo sive aliquibus dominis aut cum aliquo comune, colegio vel universitate aut aliqua singulari persona per modum societatis vel stipendii aut alio quovis modo vel coniunctim vel divisim nisi prius id notificaverimus de octo diebus ante ad minus nostris dominis prelibatis. Ita quod si ipsi domini nostri voluerint uti nostro servicio possint nos habere pro denariis suis ad eroum libitum voluntatis.

Insuper ad maius robur et confirmationem omnium premissorum et pro premissis omnibus melius attendendis et firmiter observandis nos omnes et singuli fideiubemus unus pro altero, ita quod si aliquis seu aliqui nostrum deficerent in fide et non attenderent quicquid superius est expressum, nos ceteri erimus contra illum seu illos facturi et curaturi totis viribus nostris, quod ille seu illi, qui hec promissa non attenderint vel neglexerint observare ducantur et ponantur in fortiam dictorum dominorum Guidonis et Ugolini seu alterius eorum. Et si hoc facere nullo modo possemus promittimus et iuramus dicto Crescimbeno et notario infrascripto tamquam publice persone stipulanti et recipienti modis et nominibus supradictis, quod semper sui inimici erimus capitales et quecumque dampna poterimus dicto, facto et opere inferemus eisdem. In quorum omnium testimonium atque robur presentes fieri fecimus et insignia nostra, que in actibus militaribus nos ferimus, fecimus hic depingi ac sigilorum nostrorum in salimbachis pendentibus impressorum munimine roborari.

Ego Matheus, filius domini Bonaventurini de Leonibus de Mantua publicus imperiali auctoritate notarius hiis omnibus presens fui et rogatus scripsi signumque meum apposui consuetum.

fentebb, hogy nem fogunk kötődni sem szövetkezni semmilyen úrral vagy urakkal, sem bármelyik Comunével, testülettel vagy közösséggel, sem magánszeméllyel kompánia, zsoldos vagy más formában, sem együtt, sem külön, anélkül hogy előbb erről értesítenénk említett urainkat legalább nyolc nappal korábban. Oly módon, hogy ha ezen uraink szolgálatainkat igénybe akarják majd venni, akkor az övéik lehessünk pénzükért cserébe az ő akaratuk és tetszésük szerint.

Ezen felül mindezen ígérek nagyobb megerősítéseként és mindezek jobb és szigorúbb figyelembevétele és betartása érdekében mindannyian és egyenként kezeskedünk egymásért úgy, hogy ha egyikünknek vagy többünknek a hűsége megszűnne és nem tartaná be valamelyik fent kifejtett pontot, akkor mi többiek ellene vagy ellenük leszünk, és minden erőnkkel azon leszünk, hogy azt vagy azokat, akik nem veszik figyelembe vagy elmulasztják betartani ezeket az ígéreteket, elvezessük és az említett Guido és Ugolino urak vagy valamelyikük őrizetébe helyezzük. Ha pedig ezt semmiképpen sem tudnánk megtenni, megígérjük és esküszünk az említett Crescimbenónak és az alulírott jegyzőnek mint a köz emberének, aki követeli és fogadja ezt tőlünk a fenti módon és a fentiek nevében, hogy mindig fő ellenségeik leszünk és mindenben kárára leszünk, amiben csak tudunk szóban, tettekkel és fáradozásunkkal. Mindezeknek tanúságául és megerősítéseként elkészítettük jelen okiratot és címereinket, melyeket a háborúban viselünk, lefestettük ide és szalagon függő pecsétünket hitelesítésként rányomva megerősítettük.

Én, Matteo, a mantovai Bonaventurino de Leonibus úr fia, császári felhatalmazás alapján, mint közjegyző mindezeknél jelen voltam, és amikor felkértek, leírtam és szokásos aláírással láttam el.

